

Ситник А., Ситник Ю. Запазване на националната идентичност на българите от Северноазовския регион през XX век и първата половина на XXI век: проблеми и перспективи. *Dunărea – Nistru: Istoria. Filozofia. Culturologia. Genealogia. Ecologia. Lingvistica. Folclor. Literatura. Pedagogia. Cultura muzicală. Audit. Recenzii și avizuri* = Дунав – Днестър: История. Философия. Културология. Родознание. Екология. Езикознание. Фолклор. Литературознание. Педагогика. Музикална култура и педагогика. Одит. Рецензии и отзиви. Тараклия, 2020. Том 7. 2020. С. 135–141.

**Запазване на националната идентичност на българите от
Северноазовския регион през XX век и първата половина на XXI век:
проблеми и перспективи**

Александър Ситник, Юлия Ситник

Проблемът за запазване на националната идентичност на българите в Северното Приазовие е една от най-неотложните задачи в политиката за развитие на културното наследство на националните малцинства в Украйна. За разлика от много други държави, в които политиката по отношение на малцинствата обикновено се свежда по същество до асимилаторска практика, ситуацията в Украйна е принципно различна. Исторически факт е, че украинците по отношение на представителите на другите националности, проявяват толерантност и уравновесеност. Произходът на това явление произтича още от времето на Запорожката сеч, когато заедно с украинците в защита на украинските земи от агресивни посегателства, на първо място – срещу Османска империя, са заставали немалко имигранти от Балканите. От своя страна, много украинци през XIX век са воювали в състава на руската армия срещу същата Османска империя, за националното освобождение на България. Въпреки че по-късно, следвайки своите хибридни традиции, руските историци-идеолози и пропагандатори, по всякакъв начин принизяват ролята на украинците в тази борба.

Известно е, че „таврийските“ (или „приазовските“) българи, са били неразделна част от бесарабските българи. Популацията им е най-компактна в Украйна, в южната част на Запорожката област, в близост до Азовско море (т.нар. Запорожко Приазовие). Другото название на областта – Таврия, е

свързано и с това, че още през XIX век, тя е била включена в състава на Таврическа губерния. По-голямата част от българските селища в Приазовието (34) се появили през 1861-1863 г. в резултат на преселването на българите от Бесарабия. По-късно още две български села били основани от преселници от Видинския край¹.

Към края на XIX и в началото на XX век, българите, които живеели в чужда етническа среда, започнали да изпитват върху себе си действието на естествената асимилация, което на свой ред водело до загуба на националната култура, стесняване на обхвата на употребата на майчиния език, националното съзнание и националната идентичност.

Българските заселници, преселвайки се от Бесарабия на територията на Таврия, не само са запазили родния си говор, но и по определен начин са развивали и своята езикова култура. Това, в частност, се проявило и в разпространението на различните диалекти по местата на тяхното заселване². Освобождавайки се от османско иго, българските заселници очаквали да намерят на територията на руската държава благоприятни условия за запазване и развитие на своята култура и духовност. Сблъсквайки се обаче, както и представителите и на други националности в Руската империя, с обстоятелства при които представителите на българския народ са загубили някои национални традиции, вследствие приобщаването им към руската култура, заедно със съпътстващите алкохолизъм, разврат, престъпност и др.³ При това се засягало не само патриархалните традиции и нравствените устои на българските заселници, но и родният им език и националната им идентичност. Въпреки осичко, българският етнос е успял да опази своята духовност, култура и традиции. Всички български села в Таври яса имали своите песни, танци и обичаи. Това народно изкуство особено ярко се

¹ Калоянов, В. Българската просвета през 20-те и 30-те години на XX век. София, Софттрейд, 2005, с. 22.

² Кондов, В. Езикът на българите на Пусто пладне: В Русия, СССР, Украйна и Молдова: История и състояние. Ред. М. Паслар; Univ. de Stat «Grigore Tâmbac» din Târcea Rep. Moldova. Тараклия: Б. и., 2018, с. 8.

³ Державин, Н. Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). Сборникъ за народни умотворения и народопис. БАН, кн. XXIX. С., Държавна печатница, 1914, с. 41, 42.

показвало на сватбите и в празничните дни⁴. Патриархалните устои и развитието на националната култура на българите способствали за приобщаване към темните традиции и на съседните украинци и руснаци. Имало е случаи даже и на „побългаряване“ на последните⁵. Важен елемент на националната културна традиция и обреди на българите в продължение на векове била баницата. При приготвянето българските заселници традиционно отделяли много внимание и буквално влагали душата си. И в тежките времена на тоталитарната епоха не са се променили особения ритуал за приготвяне на това ястие, и този някакъв елемент на сакрално-религиозно почитание.

Съгласно приетите решения на X (1921 г.) и XII (1923 г.) конгрес на РКП(б), в Украйна започнал процес за провеждане на т.нар. политика на „украинизация“, свеждаща се до вливането на национални кадри в партията и в администрацията, и въвеждането на украински език в училищата, културните институции и т.н. Установилата се вече съветска власт, чието начало съвпадало и с въведената от Ленин нова икономическа политика (НЕП), дала възможност за отдих от военния комунизъм, съвземане на опустошената икономика и известна либерализация в културно-просветната сфера за националните малцинства, включително и за българското.

Образуването на СССР обусловило създаването на нови, общосъюзни организационни структури на образованието. За развитие на училищното дело сред националните малцинства на УССР през 1924 г. към украинския Нарком на просветата били сформирани национални секции, като начело на Българската секция застанал политимигрантът Стефан Иджилов. Български секции от по двама души били създадени и в Одеския, Мелитополския и Първомайските райони. Другите ръководни партийни структури като Централното българско бюро към ЦК на КП(б) и Българската секция към

⁴ Новаков, С. З. Културното наследство на бесарабските българи. Новаков, С. З. Болгарская общность в Молдове и Украине (XIX–XX вв.): Страницы истории и культуры. Кишинев: Б. и. 2010, с. 63.

⁵ Калоянов, В. Българите в Украйна до разпадането на Руската империя. В: Мултикултурният човек. Т. 1. Археология и история, език и литература. София: ИК Гутенберг, 2016, с. 361.

Централния комитет за националните малцинства, също въздействали за решаването на въпросите по създаването и дейността на националните български училища⁶. Българите, както и повечето други национални малцинства, са предимно селско население, градското е около 2,6% от общия брой или 2 500 души, 53% от българските селски стопанства могат да се определят като: средно ниво – 41% и заможни – 12%⁷. Високото ниво на сигурност на българите, задоволителното снабдяване с техника, са допринесли за активното въвличане на населението в кооперативното движение, което в Украйна е съвпаднало с преходния период на новата икономическа политика (НЕП). В потребителските кооперации са били привлечени 23% от домакинствата, в производството около – 35%. Тъй като българите са били с насоченост към пазарните отношения, а и по-рано са били облагодетелствани с привилегии, биват класифицирани от органите на властта като политически неблагонадежни. Държавната политика по отношение на малцинствата се осъществявала от специално създадени обществени и държавно-партийни органи: Отдел на националните малцинства на НКВД, Централна Комисия по въпросите на националните малцинства при ВУЦИК (ЦКНМ) със съответните подотдели и секции, Съветът на националните малцинства на Народния комисариат на просветата на Украйна, Централното Българското бюро при ЦК на КП(б)У и т.н. С дейността си тези институции са допринесли за отделянето на националните административно-териториални единици (в 1927 г. са били създадени 4 български национални района с 42 селища), създаването на нова система на национално ниво в образованието и т.н. Благодарение на целенасочената политика в българските райони била създадена мрежа от общообразователни и специални училища с преподаване на български език (през 1929-1930 учебна година съществували вече 61 български училища, новосъздадените Български сектор при Одеския педагогически институт, Българския

⁶ Калоянов, В. Българската просвета през 20-те и 30-те години на XX век. София: „Софттрейд“, 2005, с. 60, 61.

⁷ Національні відносини в Україні у XX ст.: збірник документів і матеріалів / Упорядн.: М. І. Панчук (керівник. Інститут національних відносин і політології НАН України. К.: Наукова думка, 1994, с. 167.

педагогически техникум в с. Преслав и Български агрономически техникум). Въпреки всичко това, основните проблеми в развитието на националното образование са: недостиг на квалифицирани педагогически кадри, липсата на учебна литература на национален език, методичен апарат, финансиране. Решаването на тези проблеми на местно ниво в условията на засилване на тенденциите за централизация, било невъзможно. Но националното „възраждане“ на българите продължило не за дълъг период от време, до средата на 1930-те години. Още в самото начало на 1930-те години настъпили незначителни подобрения, но с въведението в Съветския съюз тоталитарно-репресивен режим, държавната политика по отношение към малцинствата драстично се е променила. Всякакъв вид прояви на живот на национално ниво били разглеждани от властите като проявление на местен национализъм. Специфичните черти на българското население в Украйна (предимно селското, в съотношение с относителната стойност с украинските показатели, висока земеобезпеченост, развитие на търговските отношения) довело до неизбежно унищожение на национално равнище на българите. А с въведената колективизация на село, дейността сред националните малцинства значително усложнила дейността на местните органи на властта. С приключването на колективизацията през 1934 г. в българските райони (например в Коларовски район тя е 95,9%, в Благоевски – 95%, в Олшански – 95%), довело до редица отрицателни последици. На първо място се е променил традиционният начин на живот в икономическо отношение на българското население. На второ – социалната структура на населението – една част от което потърсила спасение от насието и напускателно селата се насочила към градовете. На трето, борбата срещу „враждебно настроените елементи“, е послужила като „основание“ за жестоки репресии срещу най-добрите представители на българското население. През 1933 г. с подобен вид репресии срещу „националната контрареволуция“, е било извършено прикрито ликвидиране на най-будната и представителна част на малцинствата – интелигенцията, способствала за възраждането и развитието

на национално ниво, и за утвърждаване на националната идентичност. Разгърналият се мащабен терор срещу националната интелигенция бил съпроводен с появата на новосъздадените институции, непосредствено свързани с образователната дейност. В решението на ЦК на КП(б)У от 13 декември 1933 г. „За училищните кадри на националните малцинства“, е била отбелязана специалната роля на контрареволуционерите във възпитание на младото поколение в духа на антисъветизъм⁸. Всичко това става причина да се нанесе съкрушителен удар срещу възраждането на националното съзнание на българите, което се е проявило през 1920-те и 1930-те години.

С приетата резолюция на Политическото бюро на ЦК на КП(б)У от 10 април 1938 г. „За реорганизация на националните училища в Украйна“, сферата на използване на българския език от българското малцинство постепенно започнала да се стеснява. След започналото фактически закриване на националните училища (включително и 57 български), в административното, обществените и другите дела, се е установил като монополен руският език. Политическият терор срещу националните малцинства, избиването на българските просветно-културни и обществени дейци в Украйна, извършено предимно през 1938 г. в процеса на масовите Сталински репресии, несъмнено представлява една от най-черните страници в историята на заселилите се по тези земи българи. Съществувала е българска контрареволуционна националистическа организация, която била разкрита от органите на НКВД. В тази организация са били участници и работници от ЦК на БКП, както и обикновени селски стопани, и учители от българските национални училища. В този процес са били въвлечени над 80 участника, сред които били най-добрите представители на българската интелигенция и от средите на политическата емиграция, която е била и предана на съветското правителство, като Д. Димитров, А. Дивиджиев, К. Планински, Д. Марков, И. Стоянов и др. Атанас Дивиджиев и Йордан Стоянов били осъдени на

⁸ Калоянов, В. Българската просвета през 20-те и 30-те години на XX век. София: „Софттрейд“, 2005, с. 76, 77.

смърт, а останалите са лишени от свобода за дълги години. През 1956 г. участниците в на т.нар. „българска националистическа контрареволуционна организация“ били реабилитирани, а удостоверения за невинността им са били издавани на най-близките им членове и роднини. Още на 5 март 1939 г. със специален указ на Централния изпълнителен комитет на КП(б)У се казва, че „във връзка с ликвидирането и реорганизацията на националните окръзи и селски съвети“ са били подложени на ликвидация и българските национални райони – Коларовски и Благоевски, а поселищните съвети в ликвидираните области са били разпределени в другите краища на областта. През 1939 г. е настъпил краят на републиканската административна реформа. В новата административна система на Украйна националните райони вече не съществували. Така завършил процесът на националното възраждане на националните малцинства в Украйна, който е започнал още през 1923 година. По този начин, с преустановяване на политиките на коренизация, което в крайна сметка прерастнало в процес довел до ликвидирането на националните малцинства, е била предприетата стъпка на властта по пътя към изграждането на тоталитарната система. Използвайки творческия потенциал на българското население в Украйна, властта започнала необявена война. Активно използвайки термина „буржоазен национализъм“, правителството прилагало в тази борба всевъзможни методи и средства. Резултатът е бил катастрофален по своите мащаби: срещу болшинството от представителите на българската националност, особено сред средите на интелигенцията, започнала поредната кървава чистка, а останалата част от българските заселници в югозападните и причерноморски покрайнини е подложена на постоянен системен тормоз и денационализация.

Едва към края на 80-те години на миналия век в Украйна започнали да се създават български културно-обществени организации. Първите се появяват в Одеска област (в Одеса и Болград). В началото на 90-те години български културно-просветни дружества се създават и в другите градове на Украйна, особено в местата с компактно преобладаващо българско

население. В училищата се въвежда факултативно обучение на роден език, започва издаване на вестници (на районно и областно ниво), създават се фолклорни групи. В градовете Бердянск, Запорожие, Мелитопол, както в Приморски и Приазовски райони се формират културно-просветни дружества. Едни от първите инициатори на новото национално възраждане са В. Калоянов, В. Митков, С. Намлиев и др.

През 1992 г. районните и градските дружества на българите в северозападното Приазовие се обединяват със Запорожкото регионално дружество на българската култура. На 2 октомври 1993 г. в гр. Одеса е създадена Асоциация на българите в Украйна. В нея дейно участие вземат и българските дружества от Запорожка област. Възражда българското културно-просветно движение в Украйна, което си поставя следните основни задачи: съдействие за развитието на националното образование, възраждането и разширяването на обхвата за обучение на роден език, развитието на българската самобитна култура. В своята дейност обществените организации разчитат предимно на собствените си сили, както и на помощта на украинските власти и на държавните и благотворителните структури на България. Основна роля в пропагандирането и изграждането на идентичната българска национална култура принадлежи и на медиите. Още през 80-те години на миналия век, за първи път на български език излиза страничка във вестник „Роден бряг“, която е отпечатана в регионалния вестник „Запорожская правда“. По-късно подобни странички на български започват да се появяват и в регионалните вестници. От 1989 г. в гр. Одеса вече започва да излиза вестник „Роден край“, отначало като притурка (1992 г.) към вестник „Голос України“. През 2001 г. в Одеса излиза още един вестник на български език – „Украйна: българско обозрение“. Една от водещите теми за българските културно-просветни дружества е била образователната и основната задача е – въвеждането в образователната система на майчиния език. Липсата на квалифицирани преподавателски кадри частично е преодоляна от страна на Република България, която

изпраща на работа в Украйна специалисти по български език. В самата Украйна също се подготвят българи във вузовете на Киев, Львов, Одеса и Запорожка област. За десетгодишен период, благодарение на Министерството на образованието и науката на Република България, българските деца вече имат възможност да следват във висшите учебни заведения на България. Обаче според данни от преброяването на населението, всички тези мерки не могат да спрат асимилационния процес сред приазовските българи. Факт е, че проблемът със запазването на културното наследство на приазовските българи, а и за българите в Украйна като цяло, все още не е решен. Очевидно е, че решението му в значителна степен зависи от Украйна и от нейното по-дейно участие в евроинтеграционните процеси.

Съществува мнение, че влиянието на материализираното отношение на съвременна Европа върху по-слабо развити народи не подпомага културния прогрес, а напротив, при липса на постоянно възпитание, се наблюдава постепенна духовна асимилация и унищожаване на националната култура. Народът можел да използва новите знания и технологии само тогава, ако те са в съответствие с духа на неговата култура и неговия мироглед⁹. По-скоро това се свежда до нематериалната култура, която има неголям запазен потенциал върху националната идентичност на националните малцинства.

Украинската идентичност практически винаги хармонично съществува в същото пространство с другите народностни групи, макар първоначално да е била принудена да търси *modus vivendi* с „други“¹⁰. Всъщност да си европеец – това не е въпрос на раждане, а по-скоро въпрос на социализация и възпитание, а основната роля във формирането на чувствата за европейска идентичност изиграва самата образователна система. За Украйна в частност, това предвижда европеизираната система на образование, развитието на билингвизма (по-скоро трилингвизъм – задължително владеене на три езика:

⁹ Олексенко, Р. И., Молодыченко, В. В., Тараненко, Г. Г. Аксиодуховная составляющая в становлении и гармонизации социокультурного бытия человека. Гуманитарний вісник ЗДА. 2016. № 65, с. 27-29, 38.

¹⁰ Плохий, С. Брама Європи; пер. з англ. Р. Клочка. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016, с. 24.

майчиния, държавния и чуждият), разширяване на преките връзки между учебните заведения на различни нива с европейските държави; разработване на съвместни програми – образователни и културни – за ученици и студенти; провеждане на съвместни образователно-културни дейности: олимпиади, състезания, конкурси, съвместни почивки на ученици, студенти и т.н.; разширяване на младежкия обмен въз основа на съществуващите европейски модели; формиране на държавна политика за обучение на украински студенти и специализанти в европейските страни с цел акумулиране на конкурентния интелектуален потенциал на нацията. В пълна степен това се отнася и за българите от Северното Приазовие и усещането за собственото място в европейската общност на нациите, които се стремят към пълноценно съществуване в европейското съобщество.

На българския народ през историческото му развитие се е паднало да изпита върху плещите си много страдания и сътресения, също както и украинците, черногорците, сърбите, гърците и т.н. Всички изпитания, които са понесли тези народи, като правило не са прекършили волята им, а са ги направили по-силни, най-вече в духовно измерение. Всичко това в пълна степен касае непосредствено българската нация, която не само е издържала натиска на вековното османско робство, но е запазила и доразвила своята култура и духовност. Ако някои от източно или централноевропейски нации, изложени на имперски шовинизъм, който е склонен дори и в днешно време, скривайки се зад лозунга за защита на свои сънародници, често да унищожават съседите си чрез военни действия, то за българската нация е характерно поддържане на добросъседски отношения с други държави, грижейки се при това, също за своята българска диаспора.

Въпреки продължаващата военна агресия на Руската федерация срещу Украйна, за украинските българи се открояват по-благоприятни възможности за осигуряване на национално-културни, образователни и езикови потребности. И тъкмо благодарение на националните малцинства, които вече са усещали върху себе си несправедливостта от страна на властите, ще

можем да преодолеем тежкото наследство на денационализация, комплексът за второстепенността на културата на националностите на Украйна. Тези проблеми са общи, както за украинския народ, така и за всички други малцинствени групи. Само в наличието на конституционни гаранции за запазване на правата и свободите, те ще могат да се развиват, както и Украйна като съвременна европейска държава.

Развитието на нематериалното културно наследство на българите в Северозападното Приазовие до голяма степен ще зависи и от това, доколко активно Украйна ще се влее в процеса на европейската интеграция. При встъпването на Украйна в европейското пространство, за българите в Северозападното Приазовие ще бъдат осигурени по-добри условия за развитие на културните връзки със своята историческа прародина – България.

Използвана литература

1. Державин, Н. Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). Сборник за народни умотворения и народопис. БАН, кн. XXIX. С., Държавна печатница, 259 с.
2. Калоянов, В. Българите в Украйна до разпадането на Руската империя. В: Мултикултурният човек. Т. 1. Археология и история, език и литература. София: ИК Гутенберг, 2016. С. 349-396.
3. Калоянов, В. Българската просвета през 20-те и 30-те години на ХХ век. София: «Софттрейд», 2005. 160 с.
4. Кондов, В. Езикът на българите на Пусто пладне: В Русия, СССР, Украйна и Молдова: История и състояние. Ред. М. Паслар; Univ. de Stat „Grigore Tâmbac“ din Târnăveni Rep. Moldova. Тараклия: Б. и., 2018. 290 с.
5. Новаков, С. З., Беянина, Е. Г. Културното наследство на бесарабските българи. Новаков, С. З. Болгарская общность в Молдове и Украине (XIX–XX вв.): Страницы истории и культуры. Кишинев: Б. и. 2010. С. 52-63.

6. Національні відносини в Україні у ХХ ст.: збірник документів і матеріалів / Упорядн.: М. І. Панчук (керівник. Інститут національних відносин і політології НАН України. К.: Наукова думка, 1994. 558 с.
7. Олексенко, Р. И., Молодыченко, В. В., Тараненко, Г. Г. Аксиодуховная составляющая в становлении и гармонизации социо-культурного бытия человека. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2016. № 65. С. 27-40.
8. Плохій, С. Брама Європи; пер. з англ. Р. Клочка. Харків: Книжковий Клуб „Клуб Сімейного Дозвілля“, 2016. 496 с.